

Юрій Пілюков,

кандидат юридичних наук,
старший викладач кафедри кримінального
права і процесу юридичного факультету
Тернопільського національного
економічного університету,
провідний фахівець з наукової роботи
Тернопільського НДЕКЦ МВС України

ПРОЦЕСУАЛЬНІ ВИМОГИ ДО ВИСНОВКУ ЕКСПЕРТА У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Досліджено процесуальні особливості формування, перевірки та оцінки висновку експерта. Запропоновано окремі доповнення до КПК України щодо порядку залучення експерта сторонами кримінального провадження.

Ключові слова: висновок експерта, процесуальне джерело доказів, експерт, належність, допустимість, достовірність, достатність, компетенція, компетентність.

Пілюков Ю.

Процесуальные требования к заключению эксперта в уголовном производстве

Исследованы процессуальные особенности формирования, проверки и оценки вывода эксперта. Предложены дополнения в УПК Украины относительно порядка привлечения эксперта сторонами уголовного производства.

Ключевые слова: заключение эксперта, процессуальный источник доказательств, эксперт, принадлежность, допустимость, достоверность, достаточность, компетенция, компетентность.

Pilyukov Y.

Procedural Requirements for the Expert's Opinion in Criminal Proceedings

The article deals with the procedural features of the formation, verification and evaluation of the expert's conclusion. Proposed separate additions to the Criminal Procedure Code of Ukraine on the order of involving an expert by the parties to the criminal proceedings.

Keywords: expert opinion, procedural source of evidence, expert, affiliation, admissibility, authenticity, sufficiency, competence, competence.

Постановка проблеми. Доказування є основою кримінальної процесуальної діяльності. Процес доказування відбувається на всіх стадіях кримінального провадження, починаючи з моменту прийняття слідчим, прокурором заяви (повідомлення) про вчинене кримінальне правопорушення або самостійного виявлення ними з будь-якого джерела обставин, що можуть свідчити про його вчинення.

Вимога повноти проведеного досудового розслідування та судового розгляду означає, що мають бути встановлені всі обставини, які підлягають доказуванню у кримінальному провадженні (час, місце, спосіб вчиненого кримінального правопорушення, винуватість обвинуваченого, форма вини, мотив і мета вчинення, вид і розмір завданої шкоди та інші обставини).

Серед інших критеріїв класифікації доказів законодавець виділяє класифікацію доказів за видами джерел. До процесуальних джерел, крім показань свідка, потерпілого, підозрюваного, обвинуваченого, експерта, речових доказів та документів, він відносить висновки експертів як синтезуючу частину судової експертизи.

Сьогодні розслідування кримінальних проваджень не обходиться без проведення різноманітних судових експертиз. Отже, судова експертиза вважається найбільш вагомим та кваліфікованою формою використання спеціальних знань у процесі доказування обставин злочину. Саме ці обставини стали підставою вибору теми дослідження та обґрунтовують її актуальність на сучасному етапі реформування правоохоронної та судової системи в Україні.

Аналіз досліджень та публікацій. Питання оцінки висновку експерта як процесуального джерела доказів розглядали в своїх роботах такі вчені, як: Р. С. Белкін, А. І. Вінберг, О. О. Волобуєва, В. Г. Гончаренко, О. О., Ейсман, Н. І. Клименко, І. Л. Петрухін, С. М. Строгович, Л. Д. Удалова та ін.

З огляду на фундаментальні дослідження науковців автор вважає за необхідне проаналізувати проблемні питання залучення експерта до проведення судової експертизи та обґрунтувати доказове значення висновку експерта як джерела доказів у відповідності до сучасного Кримінального процесуального кодексу України.

Отже, **метою статті** є дослідження сутності та значення висновку експерта як процесуального джерела доказу, а також особливостей залучення експерта до кримінального провадження, розробка практичних рекомендацій з удосконалення чинного кримінального процесуального законодавства.

Виклад основного матеріалу. Доказами в кримінальному провадженні є фактичні дані, отримані у передбаченому КПК України порядку, на підставі яких слідчий, прокурор, слідчий суддя і суд встановлюють наявність чи відсутність фактів та обставин, що мають значення для кримінального провадження та підлягають доказуванню (ч. 1 ст. 84 КПК) [1].

Кожен доказ оцінюється з точки зору належності, допустимості, достовірності, а сукупність зібраних доказів - з урахуванням достатності та взаємозв'язку для прийняття відповідного процесуального рішення (ч. 1 ст. 94 КПК) [1].

Належними є докази, які прямо чи непрямо підтверджують існування чи відсутність обставин, що підлягають доказуванню у кримінальному провадженні. (ст. 85 КПК) [1].

Допустимість доказів визначається законністю джерела, умов і способів їх одержання. Доказ визнається допустимим, якщо він отриманий у порядку, встановленому КПК України (ч. 1 ст. 86 КПК) [1].

Достовірність доказів означає, що вони правильно, адекватно відображають матеріальні і нематеріальні сліди події, що досліджуються.

Достатніми є докази тоді, коли в своїй сукупності вони дають можливість встановити усі передбачені законом обставини кримінального провадження на тому рівні знання про них, який потрібен для прийняття законного та обґрунтованого процесуального рішення.

У чинному КПК України суттєво змінені норми, які стосуються висновку експерта як процесуального джерела доказів, а також порядок залучення експерта до проведення судової експертизи.

Так, діючий КПК України, закріплюючи засаду змагальності, наділив правом звернення сторін кримінального провадження (або за дорученням слідчого судді чи суду) до експертної установи або експерта для проведення експертизи, якщо для з'ясування обставин, що мають значення для кримінального провадження, необхідні спеціальні знання (ч. 1 ст. 242 КПК). Отже, кожна сторона кримінального провадження має право надати суду висновок експерта, який ґрунтується на його наукових, технічних або інших спеціальних знаннях (ч. 2 ст. 101 КПК) [1].

Відповідно до ч. 1 ст. 69 КПК, експертом у кримінальному провадженні є особа, яка володіє науковими, технічними та іншими спеціальними знаннями, має право на проведення експертизи і якій доручено провести дослідження об'єктів, явищ і процесів, що містять відомості про обставини вчинення кримінального правопорушення та дати висновок з питань, які виникають під час кримінального провадження і стосуються сфери її знань [1].

У кримінальному процесі слід розрізняти поняття «експерт» і «спеціаліст». Спеціалістом (на відміну від експерта) є особа, яка володіє спеціальними знаннями та навичками застосування технічних або інших засобів і може надавати консультації з питань, що потребують відповідних спеціальних знань і навичок (ч. 1 ст. 71 КПК) [1]. Особливістю висновку спеціаліста є те, що він не рівнозначний висновку експерта і не належить до джерела доказів.

Таким чином, під висновком експерта слід розуміти докладний опис проведених експертом досліджень та зроблені за їх результатами висновки, обґрунтовані відповіді на запитання, поставлені особою, яка залучила експерта, або слідчим суддею чи судом, що доручив проведення експертизи (ч. 1 ст. 101 КПК) [1].

Висновок експерта як синтезуюча частина судової експертизи надається в письмовій формі, але кожна сторона кримінального провадження має право звернутися до суду з клопотанням про виклик експерта для допиту під час судового розгляду для роз'яснення чи доповнення його висновку (ч. 7 ст. 101 КПК) [1].

Критеріями оцінки висновку експерта – розумової (логічної) діяльності, що здійснюється слідчим, прокурором, слідчим суддею, судом, є його належність, допустимість, достовірність, достатність і взаємозв'язок з іншими доказами в кримінальному провадженні. Ці критерії повинні відповідати вимогам кримінального процесуального законодавства для можливості використання його в процесі доказування.

З точки зору загального розуміння критеріїв оцінки доказів, належність – це одна з правових вимог, що висувається до висновку експерта, який повинен мати безпосереднє відношення до кримінального провадження, а тому містити відомості про ті чи інші обставини, які підлягають доказуванню (встановленню).

При цьому необхідно мати на увазі, що висновок експерта являє собою відомості, отримані шляхом експертного дослідження, результат якого безпосередньо залежить від наданих експерту матеріалів на дослідження. У зв'язку з цим належність висновку експерта напряму залежить від належності відомостей, які містяться в об'єктах (матеріалах), які направлені експерту на дослідження.

Приймаючи рішення про проведення експертизи, слідчий, прокурор, слідчий суддя або суд, серед усього переліку обставин, що підлягають доказуванню, повинні визначити належність та значення тієї обставини у кримінальному провадженні для встановлення якої призначається експертиза.

В слідчій практиці при розслідуванні кримінальних проваджень проведення експертизи може здійснюватися як в обов'язкових випадках (ч. 2 ст. 242 КПК), так і на розсуд сторін.

Допустимість висновку експерта повинна відповідати певним умовам. Головною необхідною умовою допустимості висновку експерта є дотримання процесуальної форми проведення експертизи та складання висновку, яка передбачає: дотримання вимог кримінального процесуального закону, належне процесуальне оформлення призначення експертизи, процесуальна самостійність та персональна відповідальність експерта за наданий ним висновок, безпосередність дослідження, об'єктивність і достовірність проведеного дослідження та висновку, належне процесуальне оформлення результатів експертного дослідження.

Для висновку експерта джерелом фактичних даних є процесуальний документ. Так, для слідчого, прокурора, слідчого судді та суду процесуальними документами призначення експертизи є постанова або ухвала, вимоги до яких чітко прописані в КПК. До них можуть додаватись окремі матеріали кримінального провадження, які містять дані, що можуть бути використані експертом при проведенні досліджень.

Разом з тим, в чинному КПК законодавцем не визначено форму та зміст документа, за яким до експертної установи або експерта, з приводу призначення та проведення експертизи, може звернутись сторона захисту. Також в КПК чітко не передбачені випадки, коли сторона захисту самостійно може звернутися до експерта, а коли їй необхідно подавати клопотання до слідчого, прокурора, слідчого судді або суду щодо отримання дозволу для призначення експертизи.

Важливим критерієм оцінки висновку експерта з точки зору допустимості та достовірності, є підготовка такого висновку, в якому відповіді на поставлені запитання не повинні виходити за межі компетенції експерта. У ч. 4 ст. 101 КПК України визначено, що запитання, які ставляться експерту та його висновок щодо них не можуть виходити за межі його спеціальних знань, тобто його компетенції [1].

Слово «компетентність» походить від слова «компетенція», яку розуміють як «коло питань, у яких хто-небудь добре обізнаний», а також як «коло чийх-небудь повноважень, прав» [2; 282].

До компетенції судового експерта можна віднести: 1) коло повноважень, його права та обов'язки, які передбачені КПК та Законом України «Про судову експертизу»; 2) комплекс знань експерта у галузі судової експертизи певного роду, виду.

Як компетенція, так і компетентність відіграють важливе значення для оцінки повноти, об'єктивності та достовірності висновку. У частині 6 ст. 69 КПК України вказано, що експерт невідкладно повинен повідомити особу, яка його залучила, чи суд, що доручив проведення експертизи, про неможливість проведення експертизи через відсутність у нього необхідних знань або без залучення інших експертів [1]. Слушно зауважують Давидова Д. В. та Волобуєва О. О., що «...зазначена норма зобов'язує експерта відмовитися від проведення експертизи не тільки внаслідок відсутності компетенції (наприклад, якщо сторона неправильно визначила вид експертизи), а й унаслідок некомпетентності – відсутності належних знань для відповіді на питання, які перед ним поставлені» [3].

Законодавцем також визначено, що не можуть бути експертами особи, які перебувають у службовій або іншій залежності від сторін кримінального провадження або потерпілого (ч. 2 ст. 69 КПК). Разом з тим, закріплення процесуального статусу експерта як особи, що може дати висновок, передбачає наявність у неї певних прав і обов'язків, які закріплені в ч. 4, ч. 5 ст. 69 КПК [1].

Характерною особливістю судової експертизи є те, що не допустимо її проведення для з'ясування питань права (ч. 1 ст. 242 КПК), а особливістю оцінки висновку експерта, що такий висновок для особи або органу, яка здійснює провадження не є обов'язковим, але незгода з ним повинна бути вмотивована у відповідних постанові, ухвалі, вирoku (ч. 10 ст. 101 КПК) [1].

З метою перевірки достовірності висновку експерта в кримінальному провадженні КПК передбачено проведення такої слідчої дії, як допит експерта в суді. Так, ст. 356 КПК України визначено порядок виклику, допиту, а також коло питань, які можуть бути поставлені експерту, в тому числі, які стосуються визначення його компетентності та компетенції. Зокрема, щодо наявності спеціальних знань та кваліфікації з досліджуваних питань (освіти, стажу роботи, наукового ступеня тощо), дотичних до предмета його

експертизи; використаних методик та теоретичних розробок; достатності відомостей, на підставі яких готувався висновок; наукового обґрунтування та методів, за допомогою яких експерт дійшов висновку; застосовності та правильності застосування принципів та методів до фактів кримінального провадження; інші запитання, що стосуються достовірності висновку [1].

Таким чином, з огляду на проведене дослідження, доцільно зробити такі **висновки**:

– по-перше, висновок експерта є самостійним процесуальним джерелом доказів, яке отримується в ході проведення експертом судової експертизи, містить синтезуючу в межах компетенції та компетентності експерта інформацію, що була отримана ним за допомогою спеціальних наукових методів і знань безпосередньо під час проведення дослідження з наданих йому суб'єктами розслідування процесуальних джерел доказів;

– по-друге, висновок експерта повинен відповідати основним критеріям оцінки доказів – належності, допустимості, достовірності та достатності;

– по-третє, належність, допустимість, достовірність і достатність висновку експерта залежить від низки факторів: правильності формулювання питань, які ставляться сторонами кримінального провадження для вирішення, законності здобуття матеріалів, які направляються для дослідження, їх достатності і якості, а також компетенції та компетентності експерта, дотримання ним своїх обов'язків;

– по-четверте, не в повній мірі вирішеними залишаються питання, пов'язані із призначенням експертиз у кримінальному провадженні стороною захисту, що потребує внесення певних змін до норм чинного КПК України та Закону України «Про судову експертизу».

Список використаних джерел

1. *Кримінальний процесуальний кодекс України [Електронний ресурс] / Верховна Рада України. – Офіц. Вид – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>.*
2. *Ожегов С. И. Толковый словарь русского языка / С. И. Ожегов. – М. : Азъ, 1995. – 928 с.*
3. *Давидова Д. В. Висновок експерта як процесуальне джерело доказів: окремі аспекти теорії та практики / Д. В. Давидова, О. О. Волобуєва // Організаційно-правові аспекти досудового слідства. – 2015 р. – № 2. – С. 151–154.*

References

1. *Kryminalnyi protsesualnyi kodeks Ukrainy [The Criminal Procedural Code of Ukraine]. (n.d.). zakon.rada.gov.ua. Retrieved from <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/4651-17> [in Ukrainian].*
2. *Ozhegov, S.I. (1995). Tolkovyi slovar russkoho Yazyka [Explanatory dictionary of the Russian language]. Moskva: Az [in Ukrainian].*
3. *Davydova, D.V., & Volobuieva O.O. (2015). Vysnovok eksperta Yak protsesualne dzherelo dokaziv: okremi aspekty teorii ta praktyky [The expert's conclusion as a procedural source of evidence: some aspects of theory and practice]. Organizatsiino-pravovi aspety dosudovogo slidstva- Organizational-legal aspects of pre-trial investigation ,2, 151-154 [in Ukrainian].*

Стаття надійшла до редакції 18.06.2018.